

***УКРАЇНСЬКІ
НАРОДНІ
ІНСТРУМЕНТИ
УРОК-ЕКСКУРСІЯ***

УЧИТЕЛЬ Сенько В. М.

У НАС Є ПЛАН!

1. Загадки про музичні інструменти.
2. Екскурсія до музичної школи.
3. Дослідницька робота.
4. Презентація досліджень.
5. Дискотека.

МЕТА: у цікавій ігровій формі провести дослідження про музичні інструменти українців; формувати відповідального члена громади й суспільства, який спирається у своїй діяльності на культурні традиції; виробити в учнів уміння аналізувати й систематизувати інфомацію; виховувати інтерес до музичного мистецтва.

ВІДГАДАЙ, ЩО ЦЕ

Люблять мене, поважають, Та б'ють мене, коли грають.

Дерев'яне, а не полінце, Шість дірочок має, Весело співає.

У лісі родилася, В майстерні робилася, А на руках плаче.

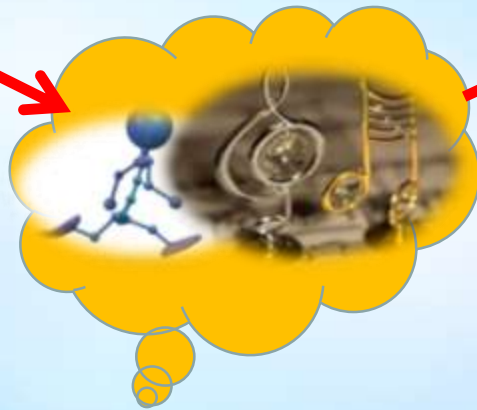
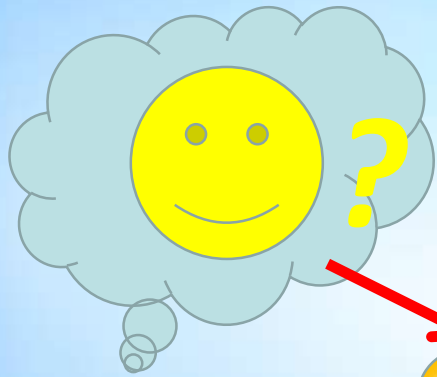
Україну прославляє, Хоч не знає слів, Тугу людям розганяє
Многострунний спів. У похід її з собою Брав козак Мамай, Мов ясну
леліав зброю. Хто вона: вгадай?

Ну й велика оця скрипка — Не можна відвести очей. Звук низький,
баритональний. Це і є..

Сім доріжок в неї є Кожна голос подає, Як гравець торкне всі сім,
Стане весело усім.

На нашім інструменті Є і струни, і педаль. Хто ж він є? Безперечно,
це – знайомий наш...

МАРШРУТИЗАТОР

МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ УКРАЇНИ

ТРОЇСТІ МУЗИКИ

ОСЬ ЩО МИ ДІЗНАЛИСЯ

ПРО НАРОДНІ ІНСТРУМЕНТИ

Українські народні музичні інструменти

Народні музичні інструменти України – це яскрава сторінка історії музичної культури українського народу.

Українські народні музичні інструменти є ще одним підтвердженням наспівного, мелодійного характеру української музики, її багатоголосся. Своїм корінням народні українські музичні інструменти сягають часів Київської Русі.

Музичні інструменти, як і загальна культура українського народу, мають у своїй біографії драматичні й навіть трагічні сторінки. Історія існування українських народних інструментів свідчить про те, що ще в XVI столітті музиканти об'єднуються у цехи – у Києві, Харкові, Прилуках, Чернігові. А вже на початку XVII ст., у 1627 році виникають "капелії", при яких існували школи, що готували музикантів-литавристів та сурмачів. Ясно, що такі виконавці потрібні були для спеціальних оркестрів – ратної музики. Кожний полк козацького війська мав свою полкову музику і музикантів (трубачів, сурмачів, литавристів тощо).

У кінці XVIII – на початку XIX ст. виникали й існували цілі рогові оркестри. Вони відзначалися інтонаційною стійкістю, високою виконавською майстерністю.

Серед музичних інструментів особливою гордістю у музичному житті українського народу була кобза-бандура, з якою тісно пов'язаний героїчний епос українського народу, його життєва та волелюбна вдача. Кобза-бандура завжди супроводжувала виконання українських дум. У XVIII ст. бандура стала популярною серед українського та польського народів. Історія донесла до нас імена відомих бандуристів: Остапа Вересая, Андрія Шута, Федора Холодного, Павла Братиця, Михайла Кравченка, Гната Гончаренка.

Духові народні музичні інструменти

З моменту свого виникнення духові народні інструменти не зазнали великих змін. Народні духові інструменти являють собою пусті трубки, виготовлені з дерева або кори. Звук у них утворювався завдяки коливанню повітря в самій трубці. Коливання досягається за допомогою губ або спеціальним приладом – язичком.

ВОЛИНКИ. Дуда, коза, баран, міх – все це назви одного і того самого народного музичного інструмента, що відомий багатьом народам світу. Найбільш розповсюджена його назва – волинка. Вона виготовляється з вичиненої шкіри кози або теляти. З цієї шкіри роблять суцільний міх, який служить резервуаром повітря. В один з отворів міха вставляють трубку, через яку музикант вдихає повітря. Друга трубка – ігрова. У ній, крім пищиків, є 6 отворів для зміни висоти звуку. Третя трубка з басовим пищиком забезпечує бурдонний (постійний) звук. Наповнивши міх повітрям, музикант натискає на нього ліктем і посиляє повітря в ігрову та бурдонну трубку, викликаючи верескливе звучання пищиків. Волинки дійшли до нас із давніх часів. Грали на них переважно пастухи.

У Стародавньому Римі волинка звучала в театрі й військовому оркестрі. У Франції XVIII століття на ній віртуозно грали професіональні музиканти. В Шотландії ансамбль волинщиків й у наш час супроводжує урочисті паради. В Україні цей інструмент входив до складу оркестру війська Запорізького, а тепер звучить переважно в західноукраїнських областях. Виготовляючи волинку, гуцульські майстри прикрашають її різьбленням, скульптурною голівкою кози.

ЖАЛІЙКА – дерев'яна дудка. У її кінець вставляється пищик. У верхній частині має 6-9 отворів для підсилення звучання. На кінець трубки надівається розтруб, що виготовлюється з коров'ячого рогу або берести. Жалійка має різкий, голосний, гугнявий звук. Інструмент використовується в п'єсах награвального, танцювального характеру.

БРЬОЛКА – народний інструмент типу гобоя з подвійним пищиком (язичком). Схожий на жалійку, але значно м'якший та благозвучніший, використовується в танцювальних, хороводних п'єсах.

СВИРІЛІ, КУВИЧКИ. У всьому світі відома багатоствольна флейта, яку в стародавні часи називали флейтою. В українській народній музиці відомо кілька різновидів багатоствольної флейти. Найпростіші з них – кувички. Кувички мають ще одну назву – кугікли – це набір дерев'яних дудок. Кожна дудка має один звук. Інструмент не має певного діапазону. В оркестрі застосовується рідко.

СВИСТУЛЬКИ, ОКАРИНИ. Окарина в перекладі з італійської - гусенятко. Так називали свисткову флейту, що робиться з дерева, має яйцевидну (сферичну) форму і свистковий пристрій. Інструмент має десять ігрових створів.

Звучання окарини казкове, часом фантастичне. Грають на окарині, імітуючи звуки диких тварин, птахів, особливо кування зозулі. Серед дитячих іграшок та виробів декоративно-прикладного мистецтва зустрічаються керамічні пташки, коники, козлики, баранчики, яскраво розмальовані й покриті поливою. Це – СВИСТУЛЬКИ, на них можна виконувати прості мелодії. Свистульки у вигляді птахів, тварин та риб належать до окариноподібних народних інструментів.

СОПІЛКА ТА її РІЗНОВИДИ. Сопілка – один з найбільш розповсюджених у музичному побуті України інструмент. З глибини тисячоліть дійшов він до нас із багатьма назвами: сопілка, денцівка, флюяра, зубівка, теленка... За кожною назвою криється принципова конструктивна відмінність, нові специфічні прийоми видобування звуку. Виготовляли сопілки з верби, клена, калини, смереки, груші, бузини. На Гуцульщині така сопілка зветься денцівкою. Звук у неї соковитий, насичений.

Флюяра – різновид сопілки, обидва кінці у неї відкриті, видобувати звук на ній важко. Сріблясто-витончена мелодія флюяри відповідає мальовничій природі Карпатських гір.

Серед різновидів сопілки є текленка – інструмент, у якого обидва кінці відкриті, ігрових отворів немає.

Дві спарені одночасно сопілки називають денцівкою або жоломийкою. У залежності від сировини, з якої виготовлений інструмент, кожна сопілка має своє відповідне звучання – пронизливе, густе, оксамитове, а інколи сопілка скиглить сумним, тужливим голосом.

СУРМИ. Численні літературні джерела донесли до нас відомості про побутування у військовій музиці українського козацтва дерев'яної конусоподібної трубки, що звалася сурмою, або козацькою трубою. На жаль, тогочасний інструмент не зберігся.

Не маючи точних відомостей про будову старовинної сурми, дослідники роблять припущення, що існували два різновиди цього інструмента. Перший – з мундштуком, без пальцевих створів, другий – з тростинкою (пищиком) і пальцевими створами.

Сучасні українські майстри надають перевагу другому різновиду. На його основі виготовляють сурми різних розмірів. Відомі імена майстрів: В. Зуляк, О. Шльончик, Л. Деменчук, А. Заярузний.

Сьогодні сурми відроджуються в українській музиці як оркестровий інструмент.

ТРЕМБІТА, РІГ, РІЖКИ. У музичному побуті мешканців Карпат нерідко можна зустріти овіяний легендами екзотичний інструмент, який здавна був супутником гуцулів. Це – трембіта. У старовину вона була сигнальним інструментом.

Кілька дозорців, які розміщувалися на вершинах гір, сигналом трембіти передавали звістку про наближення ворога.

У наш час сигналом трембіти повідомляють про приїзд артистів у гірське село, початок весілля чи іншого урочистого свята. З давніх часів збереглася традиція звуками трембіт сповіщати про перший вихід худоби на гірські пасовиська. Іноді трембітарі подають сумну звістку про смерть когось із гірських жителів.

Зовні трембіта – це дерев'яна конусоподібна трубка довжиною два-три метри. Виготовляють її так: зрізають прямий стовбур смереки, обстругують, надаючи погрібної форми інструмента. Потім розколюють її уздовж на дві-три частини і виймають серцевину.

Утворені тонкі стінки складають і герметично обгортають березовою корою, попередньо вставивши у тонкий отвір трембіти мундштук.

На волинському Поліссі можна зустріти вкорочену трембіту, один-два метри довжиною. Іноколи функції трембіти виконує дерев'яний гуцельський ріг. Та найдавнішими з подібних інструментів вважаються натуральні роги тварин, що тисячоліттями використовувалися як сигнальні інструменти, а пізніше були пристосовані для задоволення естетичних потреб.

Струнні народні інструменти в Україні

БАНДУРА (польськ. – bandura; походить від грецької паудойра — триструнний інструмент) – український багатострунний шинковий музичний інструмент. Починаючи з XVI ст., літературні та іконописні джерела згадують про існування на території України струнних музичних інструментів, що звалися кобзами, мали різну форму і конструкцію, вимагали відмінних прийомів гри. Серед цих інструментів з'являлись і такі, що мали поруч з ладовим грифом струни на корпусі. Так, звільнившись згодом від ладів та замінивши їх на грифи, цей інструмент став оригінальним витвором українського народного мистецтва, грою на якому супроводжували свої пісні та думи легендарні кобзарі. І сьогодні цей інструмент служить емблемою українських народних музичних інструментів. У літературі зустрічається назва кобза.

Корпус кобзи-бандури – овальний, видовбаний з верби, груші, горіха чи іншого дерева. Кількість струн на інструменті коливалася від 7 до 20 і більше. По формі бандура – інструмент лютневого сімейства, а по звуковидобуванню бандура відноситься до гусельного сімейства.

Бандура звучить як сольний інструмент, але найчастіше використовується в ансамблі. На Україні утворена Державна капела бандуристів України.

БАС. БАСОЛЯ. КОЗОБАС. У невеличких народних ансамблях і оркестрах в Україні, зокрема у троїстих музиках, зустрічається акомпануючий інструмент, що зветься бас, басоля. Його зовнішній вигляд нагадує скрипку або віолончель. У центральних та східних регіонах України зустрічається чотириструнна басоля, а в західних – триструнна. Грають на басолі смичком. На Закарпатті є п'ятиструнна басоля. Оригінальним народним інструментом, що увібрав у себе ряд елементів музичного побуту Гуцульщини, став козобас. Під акомпанемент басолі на весіллі водили козу. Пізніше виникла ідея зробити басолю з прикрасою – голівкою кози. То ж не дивно, що його назвали козобасом. Цей інструмент найчастіше зустрічається у фольклорних ансамблях.

ЛІРА – струнний щипковий музичний інструмент з найдавніших часів відомий народам Близького Сходу, Єгипту, Греції, Риму. Виконавець грає на лірі сидячи, корпус інструмента спирається на його коліно. Звуковидобування на лірі здійснюється переборами струн пальцями (або плектром).

За конструкцією ліра близька до кіфари. Класична ліра має 7 струн, але з роками кількість струн змінювалася.

В Україні ліра відома ще з часів середньовіччя (X ст.). У X-XII ст. ліра заявила про себе урочистою музикою в найбільших королівських палацах Європи. Була пора, коли композитори писали для неї твори, музиканти-віртуози давали відкриті концерти в аристократичних салонах. Та був і період, коли ліру брали в руки лише каліки, старці, щоб заробити на хліб.

Ліра (існують інші назви: лера, реля, риле, рилля) була часто супутником кобзи-бандури. Проте лірники не відігравали в житті народу такої соціальної ролі, як бандуристи.

Темброві можливості та обмежені прийоми гри на лірі зумовили переважно сумний, церковний репертуар лірників.

У наші часи виконання на лірі знову відроджується. Цей інструмент входить до складу оркестру народних музичних інструментів, фольклорних оркестрів та ансамблів.

СКРИПКА (від старослов'янської скрипати – скрипіти) – струнний смичковий інструмент. Класичний вид його вироблявся ще в XV-XVI віках одночасно у різних країнах (Польщі, Італії, Франції). На півночі Італії виникли цілі школи скрипкових майстрів, особливо в Кремоні, де працювали Андре та Ніколо Амати, Дж. Гварнері, А. Страдиварі.

Саме цими майстрами була розроблена конструкція скрипки, яка й у наш час є найкращою. Група скрипкових інструментів заклала основу класичного складу симфонічного оркестру ще в середині XVIII ст.

Скрипка інтенсивно розвивається і як сольний інструмент. Нові жанри інструментальної музики XVII-XVIII століття – сольна соната і сольний концерт — виникли спочатку саме як жанри скрипкової музики.

ТОРБАН. У середні віки в Європі був відомий лютнеподібний інструмент з двоповерховою головкою грифу. На вищому знаходились струни, що вільно проходили поруч з грифом. Корпус його був глибокий і овальний. У XVIII ст. торбан з'явився у Польщі, в Україні. Гриф у цього інструмента був значно ширший. Видобування звуку здійснювалося щипком пальця. До нас дійшли відомості, що торбан за своїм походженням є італійським інструментом, який через Польщу потрапив в Україну. Інші говорять про те, що внаслідок творчого поєднання конструктивних елементів лютні та бандури в Україні виник торбан.

Торбан мав елегантну вишукану форму, вимагав складних прийомів гри і був доступний лише для аристократичних сімей, козацьких старшин. Називали його "панською бандурою".

ЦИМБАЛИ (від угорської – cimbalot) – струнний ударний музичний інструмент, який має дерев'яний корпус трапецієподібної форми з натягнутими на ньому струнами. Видобування звуку на цимбалах здійснюється завдяки ударами палички (або колотушки) по струнах. Цимбали відносяться до найстаріших музичних інструментів. Перші зображення його знайшли на давньоасирійських пам'ятниках. У Західній Європі цимбали були розповсюджені в Угорщині. У кінці XIX ст. цимбали були реконструйовані музичним майстром В.Шундою. В оркестрі народних музичних інструментів виконавець бере цимбали на коліна. Цимбали використовуються як сольний, так і оркестровий інструмент. Цимбали і сьогодні входять до складу народних музичних оркестрів Угорщини, Польщі, Румунії, України.

Народні ударні та шумові музичні інструменти в Україні

ЛОЖКИ ДЕРЕВ'ЯНІ – звичайні селянські супові ложки. Щоб вони звучали голосніше, використовують тверді та "дзвінкі" породи дерев. Звук ложок нагадує звук кастаньєт, але більш відкритий по тембру.

ТРИСКАЧКИ – набір дерев'яних дощочок (20), які нанизані на жильну струну й утворюють сухий та різкий звук. На тріскачках вистукують грайливі ритмічні фігури.

НАКРИ – невеликі глиняні горщики з натягнутою на них шкірою. Вони були введені В. В. Андрєєвим, але зараз вони майже не застосовуються. Їхнє місце зайняли литаври.

РУБЕЛЬ – дошка з нарізаними поперек зубцями. Грають на рублі твердою палицею, утворюючи сухий іскристий потік звуків. Уживається рубель у п'єсах жартівливого, скерцозного характеру.

Найпоширенішим ударним інструментом у народній музиці є **БУБОН** (решітка). Легкий дерев'яний обідок, обтягнутий з одного боку шкірою – це найпростіша конструкція бубна, що був відомий на Україні ще за часів Київської Русі.

Сучасні матеріали, металеві дзвіночки, тарілочки, гарне оздоблення змінили вигляд бубна, що завжди супроводжував танцювальну музику, входив до складу полкової музики війська Запорізького.

Серед виконавців-бубністів в Україні добре відоме ім'я Павла Дубровенка, який грав у квартеті цимбалістів у Державному українському народному хорі. Талановитий народний виконавець на бубні не тільки відбивав ритм, мелодії, а й прикрашав їх виклад то несподіваним, але доречним акцентом, то дзвіночками бубна, то ударом ліктя по колу натягнутої шкіри.

Із західних областей України в інші регіони країни прийшов екзотичний ударний інструмент, що за специфічне забарвлення звуку зветься БУГАЙ. У невеличкій конусоподібній діжечці верхній отвір обтягнуто шкірою. До неї в центрі прикріплено пучок конячого волосся. Музикант зволоженими у квасі руками сіпає за волосся і видобуває найбільш стійкі звуки акорду.

